

UOT:336.71; 39.35.31; JEL:M15

Müxtəlif təcrübələrdə audit institutlarının dövlət quruculuğu və ictimai - iqtisadi inkişaf proseslərində təşkili və inkişaf səviyyəsi

Xülasə

Məqalədə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla audit institutlarının dövlət və ictimai-iqtisadi inkişaf proseslərində təşkili və iştirak imkanları tədqiq edilərək, qiymətləndirilir. Bu xidmətin müasir ictimai-siyasi və iqtisadi inkişaf proseslərinin sürətlənməsi baxımından təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: audit institutu, dövlət quruculuğu və ictimai- iqtisadi inkişaf

Giriş

Auditin inkişaf təcrübəsinin tədqiqi göstərir ki, bu xidmət artıq yalnız iqtisadi və təsərrüfat fəaliyyətində öz rolunu yerinə yetirməklə kifayətlənmir. Onun funksiya və fəaliyyət dairəsinə eyni zamanda, dövlət quruculuğunun təşkili və təkmilləşdirilməsi, ictimai həyatın yüksəldilməsi və siyasi mühitin sağlamlaşdırılması kimi mühüm sahələr daxil olmaqdadır. Mövcud yanaşma zənn edirik ki, artıq kifayət qədər beynəlxalq və ölkə təcrübəsində mövcud olan faktlarda, ictimai-iqtisadi inkişaf proseslərində və hüquqi-normativ bazada öz aydın ifadəsini, verdiyi töhfələrdə tapmaqdadır. Məhz bu baxımdan auditin bütün bu istiqamətli inkişaf proseslərindəki fəaliyyətinin genişləndirilməsi məsələlərinə bir qədər geniş müstəvidən yanaşmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Dünya maliyyə-iqtisadi böhranı və audit

Müasir ölkə və beynəlxalq təcrübənin nəticələri göstərir ki, *dövlətçiliyinin və iqtisadiyyatının* yeni inkişaf mərhələsi institutsional qurum olan auditin - dövlət və idarəetmə sisteminin fəaliyyətinin təşkili və təkmilləşdirilməsindəki rolunu daha da aktuallaşdırmaqdadır. Əsasən də maliyyə-iqtisadi nəzarət sisteminin inkişafını kifayət qədər zərurətə çevirməkdədir. Bu mühüm fikir və baxışı artıq dünyada baş verən müxtəlif səviyyəli iqtisadi, siyasi və ekoloji problemlər, böhranlar da əsaslandırmaqdadır. Xüsusilə problem və böhran hallarının baş verməsində kifayətdən audit institutlarının mövqeyinin nəzərə alınmadan verilmiş iqtisadi, maliyyə və idarəetmə qərarlarının yer alması ciddi narahatlıq tırədir.

Təkcə, son maliyyə-iqtisadi böhran ABŞ-da başlayan ipoteka kreditlərinin qeyri-səmərəli və təminatı kifayət qədər əsaslandırılmamış problemləri ilə başlaması prosesi artıq global böhran üçün bir təkan mənbəələrindən birinə çevrilmişdir. Mövcud böhran halları istər köhnə dünyada, Avropa qitəsində, istərsə də Yaponiya başda olmaqla cənubi-şərqi Asiyada kifayət qədər problemlər yaratmışdır (iqtisadi inkişaf tempinin və artım səviyyəsinin aşağı düşməsi, iri və orta və kiçir firmaların, müəssisələrin iqtisadi və maliyyə vəziyyətinin kəskin aşağı düşməsi və müflisləşməsi, bank və maliyyə kredit sisteminin zəifləməsi, işsizliyin artması, dövlət baorclarının yüksəlməsi və s.). Təbii ki, iqtisadi və təsərrüfat fəaliyyətinin sağlam və şəffaf audit rəyi və qiymətləndirilməsi olmadan həyata keçirilməsi əvvəllərdə olduğu kimi son dövrlərdə də global səviyyədə böhranın yaranmasına səbəb olmuşdur. Mövcud problem və böhran hallarının aradan qaldırılması ilə bağlı Avropa və ABŞ-da dövlətlər səviyyəsində

həyata keçirilən sanasiya-sağlamlaşdırıcı tədbir və proqramların icrasında audit amili xüsusi məqamlarda qeyd edilmişdir (10;11;12).

Beynəlxalq təcrübədə dünya *maliyyə böhranının təsiri* ilə və dəyişən makroiqtisadi şəraitdə yaranan risklərlə mübarizə apardığı son illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkədə 5,8 faiz real iqtisadi artım tempinə nail olunmuş, adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun təqribən 8 min dollara yaxın olması və qeyri-neft sektoru üzrə 10 faiz artım “Azərbaycan – 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında müəyyən edilmiş hədəflərə nail olunması istiqamətində mühüm addımlar atıldığını göstərir və eyni zamanda, bu artımın neft sektoru üzrə artımı əhəmiyyətli dərəcədə üstələməsi konsepsiyada öz əksini tapan ümumi daxili məhsulun strukturunun təkmilləşməsi vəzifəsinin reallaşmasına xidmət etmiş olur.

Təbii ki, belə inkişaf tendensiyasının təmin edilməsində, vəsait və resursların bütün makro və mikro səviyyələrdə səfərbər edilib, səmərəli istifadə edilməsində əsas həlledici məqamlardan birini də məhz ölkədə formalaşan dövlət audit institutu oynamaqdadır. Lakin, bütün bu müsbət inkişaf meylləri bizi arxayın salmamalıdır. Göründüyü kimi maliyyə və iqtisadi böhran problemlərinin təsiri Azərbaycanda ciddi hiss olunmasada, məlum olduğu kimi belə vəziyyətin yenidən təkrarlanması neft amilinin zəfilədiyi halda ölkə üçün də ciddi fəsadlar törədəcəyi həqiqətləri yüksək olaraq qalmaqdadır. Və haqlı olaraq Prezident İlham Əliyevin qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı bu kimi amilləri nəzərə almaqla, həyata keçirdiyi tədbirlər yüksək qiymətləndirilməlidir.

Auditin iqtisadi inkişafın təmin edilməsində iştirak zərurəti

Son dövrdə dünyanın bir çox ölkələrində *fiskal siyasətin makroiqtisadi* tarazlıqla uyğunlaşdırılmasının və bu fonda ortamüddətli dövrdə iqtisadi artımın, məşğulluğun təmin edilməsi cəhdləri ilə müşahidə olunmaqdadır. Bu amil bəzən müsbət və mənfi inkişaf baxımdan səmərə verməsi ilə diqqəti cəlb etməkdədir. Belə ki, həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə makrofiskal çərçivənin davamlı olaraq yenilənməsi istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

Ümumiləşdirilmiş şəkildə göstərmək olar ki, dünya ölkələri tərəfindən iqtisadi sistemin dirçəldilməsi məqsədini güdən müəyyən stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə yanaşı, maliyyə bazarlarında müşahidə edilən tərəddüdlər və böhranın təsiri ilə proseslərin nəticələrinin proqnozlaşdırılmasında yaranan çətinliklərdən doğan risklərlə xarakterizə oluna bilər. Belə inkişaf meylləri özü-özülüyündə auditin zəruri müdaxiləsini əsaslandırır, çünki, makro iqtisadi tarazlığın təmin edilməsi səmərəli maliyyə-kredit siyasətinin həyata keçirilməsini və bu prosesin daimə qiymətləndirilməsini, yarana biləcək kənarlaşmalardan uzaqlaşdırmaları gündəmə gətirir. Bütün bu amillər isə, müasir auditin əsas fəaliyyət sahələrindən və predmetlərindən biri kimi əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd edilən risklər və dünya ölkələrinin böhrandan sonrakı inkişaf templərinin arzulanan səviyyədə hələ də uzaq olması ilə xarakterizə olunan son dövrdə, Azərbaycanda da iqtisadi inkişafın təmin edilməsində auditin (makroiqtisadi inkişaf proseslərinin təmin edilməsi və qiymətləndirilməsində) yaxından iştirakını ön plana çəkir.

Audit institutuna və fəaliyyətinə olan yeni baxışlar

Müasir audit institutu beynəlxalq təcrübədə necə adlanmasından asılı olmayaraq, o əsas vəzifəsini yerinə yetirməkdədir – bu vəzifə dövlətin və iqtisadi sistemin bünövrəsinin əsasını və tamlığını qorumaqla, orta və uzun müddətlik baxımdan qarşıya qoyulan məqsədli sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının daha səmərəli yollara həyata keçirilməsində bilavasitə iştirakdır. Zənimizcə, diqqətlə nəzər yetirdikdə belə ali yanaşma ilikin olaraq dövlətin ana qanununda – konstitutsiyada müəyyən edilmiş müddəə və maddələrin həyata keçirilməsində məhz audit institutunun yüksək vəzifəsinin olduğunu bir daha müəyyən etməkdədir.

Auditin funksional vəzifələrindən biri də iqtisadi sistemdə fəaliyyətin həyata keçirməsində *iqtisadi mexanizm rolunu* oynamaqdır ki, burada ümumi daxili məhsulun və milli gəlirin bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi mexanizmi, habelə istehsal və ictimai tələbatların ödənilməsi üzərində nəzarətin təmin edilməsi xüsusilə nəzərə çarpır. Müasir baxışların tətbiqi isə müvafiq nəzarətdə həm idarəetmə funksiyalarının, həm də iqtisadi və sosial səmərə amilinin ön plana çəkildiyini göstərir, bu da arıq auditin eyni zamanda, dövlət idarəetmə sisteminin əsas fundamenitni formalaşdığını əsaslandırmaqdadır.

Audit institutunun müasir sosial-iqtisadi inkişaf proseslərində olan mühüm və zəruri rolunu qiymətləndirmək məqsədilə ilk növbədə onun adı ilə bağlı mövcud ənənəvi terminoloji baxışlara daha geniş münasibət bildirmək düzgün olardı. Audit (dövlət və digər) zənn edirik ki, fəaliyyət göstərdiyi hər bir ölkənin konstitusiyasında və digər qanunvericilik sənədlərində təsbit olunan bir hüquqi anlayış kimi özünü əks etdirir. Müvafiq hüquqi-qanunvericilik sənədlərində audit-nəzarət sisteminin mahiyyət açıqlaması daha çox onların iqtisadi və inzibati fəaliyyət göstərdiyi istiqamət üzrə əsaslandırsada, lakin burada sırf ümumiləşmiş yığcam bir baxışda özünü tərənnüm edir. Belə anlayışda auditin, əsasən dövlət auditinin in funksional fəaliyyəti “maliyyə nəzarət”çisi kimi şərh olunur və onun fəaliyyət göstərdiyi istiqamət isə, maliyyə-büdcə sisteminin nəzarət sisteminin təşkili və qiymətləndirilməsi ilə kifayətlənir. “*Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 92-ci maddəsinə əsasən Milli Məclis Hesablama Palatası yaradır. Hesablama Palatası Milli Məclisə hesabat verən, daimi fəaliyyət göstərən dövlət büdcə-maliyyə nəzarəti orqanıdır. Hesablama Palatası təşkilati və funksional müstəqilliyə malikdir*”(1;2).

Lakin, göstərdiyimiz kimi müasir dövlət auditinin qarşısında duran tələblər artıq tam dəyişməyə doğru gedir. Və belə dəyişiklik meylləri bu sistemə yeni baxış, yeni yanaşma şərtini qarşıya qoyur. *Dövlət auditinə artıq “milli iqtisadi və maliyyə resurslarının səmərəli idarə edilməsini təşkil edib, bu sahədə məqsədayönlü nəzarət funksiyasını icra edən bir insitutsional qurum kimi yanaşmaq baxışları daha zəruridir. Bu sistemin fəaliyyət dairəsi yalnız büdcə orqanları ilə tamamlanmamalı, eyni zamanda dövlətə tabe olan qurumlarda, fondlarda və mülkiyyət sahələrində, maraq dairələrində belə səmərəli fəaliyyətin və nəzarətin həyata keçirilməsilə əhatə edilməlidir. Müvafiq nəzəri və praktiki baxışın formalaşması isə zənn edirik ki, Azərbaycan mühitində də auditin iqtisadi səmərəliliyi müəyyən edən, qiymətləndirən, iqtisadi və intellektual mülkiyyət formalarının müasir inkişafına təkan verən bir yeni bir təsir aləti rolunu meydana çıxarar. Həmçinin, ölkənin qanunvericilik sənədlərində də dövlət auditinə yeni baxış və yanaşmanın öz əksini tapması onun gələcək yeni fəaliyyət istiqamətinin müəyyən olunmasına əsaslı şəkildə hüquqi təminat yaradar.*

Audit institutunun və fəaliyyətinin Azərbaycanın ictimai-iqtisadi həyatında təşkili səviyyəsi

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar prosesində maliyyə nəzarətinin təkmilləşdirilməsinə mühüm əhəmiyyət verilir və nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması, o cümlədən auditin yaradılması və inkişafı dövlət quruculuğu siyasətində daim diqqət mərkəzində saxlanılan məsələlərdən biri sayılmaqdadır. Əsas və ilkin inkişaf mərhələsi ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan audit sistemi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin də diqqət və qayğısı ilə əhatə olunmuş və Azərbaycan auditin özünün keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyaraq, həmçinin ölkədə şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizədə onun rolu və əhəmiyyəti daha da güclənməkdədir.

Ümumilikdə, auditin dövlət idarəetmə sisteminin təşkili, sosial-iqtisadi və ictimai inkişafındakı xüsusi rolu, əhəmiyyəti nəzərə alınmış “Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında”

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 29 dekabr tarixli fərmanında onun inkişaf zərurəti dövlət quruculuğunun dörd əsas istiqamətindən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur (4).

Qabaqcıl dünya təcrübəsinə cavab verən nəzarət mexanizmini tətbiq etmək məqsədilə “Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanı ölkədə təkmil audit institutunun formalaşması və inkişafı baxımından mühüm rol oynayır (5). Və bu rol auditin istər ictimai, ictərsə də sosial-iqtisadi inkişafın demokratik prinsiplər əsasında bərqərar olması baxımından müstəsna dəyərini əks etdirməkdədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin mövqe və baxışları göstərir ki, “Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə və onun dünya təsərrüfat sisteminə inteqrasiyası gücləndikcə iqtisadi-maliyyə münasibətlərində şəffaflığın təmin olunmasında, iqtisadi cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin imkanlarından daha geniş istifadə etmək zərurəti yaranır”.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 3 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramında (2004-2006-cı illər)” və şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 28 iyul tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Milli Strategiya” da da (2007-2011-ci illər) auditin dövlət, ictimai və iqtisadi quruculuq proseslərindəki mühüm və zəruri rolu, əhəmiyyəti öz əksini tapmaqdadır.

Audit institutunun fəaliyyət dairəsinə artıq iqtisadi, ictimai və sosial həyatın kifayətcəqədər sahələri daxil edilir ki, bu da mövcud qanunvericilikdə öz aydın əksini tapmaqdadır. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasının başlıca strateji məqsədinin mövcud imkan və resursları nəzərə almaqla, Azərbaycanda davamlı iqtisadi artım və yüksək sosial rifah, səmərəli dövlət idarəetməsi və qanunun aliliyi, insanların bütün hüquq və azadlıqlarının tam təmin olunması və vətəndaş cəmiyyətinin ölkənin ictimai həyatında fəal statusu ilə səciyyələnən inkişaf mərhələsinə nail olunması müddəasının müəyyən edilməsi artıq ölkənin taleh yönümlü inkişaf quruculuğunda audit institutunun da nə qədər mühüm funksional fəaliyyət istiqamətlərinin mümkünlüyü amili xüsusi ilə diqqəti cəlb edir (3). Həmçinin, konsepsiya qarşısında qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün ölkənin bütün imkanlarından dolğun istifadə etmək, mövcud iqtisadi, sosial, siyasi resurslardan tam səmərə ilə yararlanmaq və ölkənin potensialının gücləndirilməsinə şərait yaratmaq vacib şərtinin müəyyən edilməsi məhz auditin fəaliyyət istiqamətlərinin daha da genişləndirilməsini və bu genişlikdə səmərə, məqsədayünlülük amillərinin əsas götürülməsini xüsusilə zəruriləşdirir.

Artıq auditin zənn edirik ki, qarşısında duran məqsəd və vəzifələri məlum maliyyə nəzarət sistemi fonunda görmək çox dar baxış olardı, istər ölkə, isətr də müasir beynəlxalq təcrübəyə arxalanaraq belə bir iddianı irəli sürmək daha düzgün olardı: “Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafında audit institutu iqtisadi strateji funksiya daşımaqla, mövcud resursları tam və dolğun şəkildə səfərbər olunma mexanizmini təşkil etməli, onları yeni iqtisadi, sosial və intellektual mülkiyyətin yaradılması baxımından istifadəsinə yönəldilməltməlidir”.

Konstitusional audit və onun inkişaf imkanları

Audit institutunun, xüsuilə də dövlət auditinin müasir mərhələdə ən əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də ölkədə həyata keçirilən ictimai-sosial proseslərin, islahatların qiymətləndirilməsi ilə bağlı olmalıdır. Çünki, maddi-iqtisadi inkişafın nəticələrinin daha səmərəli və dolğun ölçülüb, dəyərləndirilməsi məhz bu sahənin mövcud vəziyyəti ilə sıx bağlıdır (7). Digər tərəfdən isə, ölkədə “sosial qiymət”in dövlət auditini tərəfindən verilməsi, həm də auditin konsitutsional quruluşa verdiyi qiymət kimi də əhəmiyyət kəsb edər. Artıq hüquqi audit və “konsitutsional audit” termini, anlayışı tədricən iqtisadi və hüquqi mühitdə

irəli sürülməkdədir (6; 8). Bu yeni anlayın həm nəzəri, həm də hüquqi açıqlanmasını əsaslandırmaq mümkündür. Belə ki, dövlət auditinin elə hazırki funksional fəaliyyət sahəsi istər sosial, istərsə də, ictimai, iqtisadi və institutsional sahələri və ya münasibətləri kifayət qədər əhatə etməkdədir. Dövlət auditini “konstitutsional audit” kimi də qəbul etsək, aydın olacaqdır ki, müvafiq anlayış açıqlaması – olduqca vaxtında və yerində irəli sürülən baxışdır. Və o daha müasir hüquqi istiqamətləri, münasibətləri ifadə etməklə, cəmiyyətin, insanların maraqlarına, maddi və mənəvi həyat tərzinin tənzimlənməsinə nüfuz edərək, sosial-iqtisadi inkişafın nəticələrinin bu baxımdan daha smərəli istifadə edilməsinə birbaşa təsir göstərmiş olur (8). Həmçinin, beynəlxalq təcrübədə olduğu kimi Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən dövlət proqramlarının, konsepsiya və strategiyaların icrasının səmərəliliyini, məqsədəuyğun icrasını təhlil edib, qiymətləndirən, bu sahədə kənarlaşmaları, problemləri aradan qaldırmaq imkanları məhz audit institutunun fəaliyyəti ilə bağlı olmalıdır.

Dövlətin maliyyə-iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi, o cümlədən dövlət vəsaitlərinin idarə və istifadə olunması sahəsində qanunvericiliyin və maliyyə intizamının qorunması məqsədi ilə öz funksiya və vəzifələrinin daha operativ və səmərəli icra edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasında ali audit institutunun (Hesablama Palatasının) dövlətin əsas insitutsional qurumları ilə sıx birgə fəaliyyət göstərməsi faktı da qeyd edildiyimiz münasibət və proseslərin daha geniş baxımdan həyata keçirilməsinə xidmət edir. Göstərmək lazımdır ki, dünyada audit institutları artıq cəmiyyətin real maraqlarının dövlət təbəfindən aparılan siyasətlə uzlaşdırılıb, qiymətləndirilməsi istiqamətində başlıca element rolunda çıxış etməkdədir. Və belə mühüm və vacib fəaliyyətin hüquqi və qanuni əsası konstitutsiya ilə tənzimlənir ki, nəticədə audit özü-özlüyündə həm də konstitutsional audit fəzifəsini yerinə yetirməklə bütün bu mühüm proseslərə geniş təsir etmək imkanlarına malik olur.

Nəticə

Təcrübə və aparılan tədqiqatlara əsaslanaraq göstərə bilərik ki, ölkədə audit institutunun strateji inkişafında əsas məqsəd hədəflərindən biri də iqtisadi və maddi potensialın artırılması və gücləndirilməsi ilə sıx bağlı olmalıdır. Bu əsas məqsədlər sistemin potensialının artırılmasına dəstək göstərilməsi, dövlət sektorunda cavabdehliyə və hesabatlılığa daha yaxşı töhfə verməsinə imkan verən potensiala malik olması ilə nəticələnməlidir ki, bu da sonda auditin üzərinə götürəcəyi gələcək ictimai-sosial və iqtisadi öhdəliklərə cavab verəcək mövqeyə çatdırılmasının təminatçısı olmalıdır. Müvafiq məqsədlərə nail olunması üçün audit institutunun strateji inkişaf istiqamətində aşağıdakı prioritet istiqamətlər müəyyən edilməlidir:

- Auditdə səmərəliyin yüksəldilməsi, bu sahədə bilik və bacarıqların artırılmasına nail olunması;
- Auditin aparılmasında yüksək ixtisaslıq və peşəkarlığın yüksəldilməsinin ön plana çəkilməsi;
- İqtisadi və maliyyə auditinin təkmilləşdirilməsi;
- Hüquqi – normativ bazanın və metodoloji əsasların gücləndirilməsi;
- Kadr resurslarının və təlim sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Ölkədə dövlət auditinin inkişafı ilə bağlı korporativ və dövlət sektorunda hesabatlıq və səmərəli nəzarətin təşkili kimi mühüm sahələrə diqqət artırılmalıdır. Və audit sahəsində islahat tədbirlərinin ön sırasında auditin iqtisadi, sosial və ictimai səmərəlilik yanaşması dayanmalıdır. Məhz belə islahat yanaşması ölkədə həyata keçirilən proqram və konsepsiyaların ruhuna uyğun olmaqla, eyni zamanda onların məqsədyönlü icrasınıdaa təmin edir. Audit sisteminin strateji inkişafında səmərəlilik yanaşmasının əsas götürülməsi, nəticədə aşağıdakı müsbət meyllərin inkişafına səbəb olacaqdır:

- Dövlət proqramlarının effektiv şəkildə hazırlandığını, aydın və ardıcıl olduğunu qiymətləndirmək;

- Yeni və ya icra edilən dövlət proqramının məqsədlərinin və ona ayrılmış maliyyə vəsaitlərinin düzgün, davamlı, münasib və müvafiq olduğunu qiymətləndirmək;
- Proqramların icrası üçün təşkilati strukturun, qərarların qəbul edilməsi prosesinin və idarəetmə sisteminin effektivliyini qiymətləndirmək.

Auditin Azərbaycanda perspektiv inkişafında bu sahədə fəaliyyət göstərəcək kadr potensialından səmərəli idarə olunmasına xüsusi diqqət yetirilməsi məsələsi əsas götürülməlidir. Belə ki, istənilən islahatlar insan resurslarının imkanları və bacarıqlarından, daha da müasirləşdirilmiş audit yanaşmasını dəstəkləyən institusional strukturun yaradılmasından asılı olduğu üçün bu amilin zəruriliyi ortaya çıxır.

Auditdə səmərəli yanaşmanın əsas məqsədinə - dövlət maliyyə resurslarından, vəsaitlərdən istifadənin sosial və iqtisadi səmərəsini müəyyən etməklə, onların istifadəsinin bu meyar üzrə qurulması mexanizmini yaratmaq aid edilməlidir. Həmçinin, belə səmərəlilik yanaşmasının normativ – metodoloji əsasları və standartları da hazırlanmalıdır. Belə ki, nəzəri, hüquqi və praktik baxımdan əsaslandırılmış və məqsədli şəkildə resurs və vəsaitlərdən istifadəyə deyil, həm son nəticələrə nail olmağa istiqamətləndirilmiş sistemdə mövcud prinsipal yanaşmaya nail oluna bilinər və səmərəliliyə nəzarət prosesi bir axın halında təşkil edilir.

Təşkil ediləcək dövlət maliyyə və iqtisadi resursların səmərəliliyinin audit – maliyyə nəzarəti forması olmaqla, dövlətin iqtisadi, maliyyə və mülkiyyət dairələrində funksiyal fəaliyyətini yerinə yetirməklə yanaşı, həm də auditdi keçiriləcək, yoxlanacaq obyektlərin dövlət resurslarından istifadə səviyyəsinin səmərəliliyini qiymətləndirilməli, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması üzrə təkliflərin məqsədli təkliflər paketi hazırlayaraq, təqdim etməlidir. Mövcud nəzarət sistemdə səmərəlilik auditinin məqsədləri özündə birləşdirilməlidir:

- Nəzarət altında olan obyektlərin fəaliyyətində pozuntu və problemlərin üzə çıxarılması;
- Dövlət və icra orqanlarının dövlət funksiyalarının yerinə yetirilməsi üzrə fəaliyyətinin səmərəliliyinin təhlili və qiymətləndirilməsi;
- Regionalarda büdcə və digər resurslardan, vəsaitlərdən istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- Dövlət və hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin optimallaşdırılması və dövlət resurslarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması üzrə əsaslandırılmış təkliflərin hazırlanması.

Auditin dövlət nəzarət sistemində səmərəliliyi prinsipləri onun həyata keçirilməsinin yüksək nəticəliliyini, təsirliliyini və qənaətliliyini təmin etməli və bu prosesdə müvafiq məqamlar gözlənilməlidir:

- Nəzəri təminatlılıq, audit fəaliyyətində təhlillərin aparılması, onun idarə metodlarının və təşkilinin, funksiyalarının təkmilləşdirilməsi üzrə əsaslandırılmış təklif və irəli sürülməsi və tətbiqi;
- Sistemli yanaşma və aparılan auditdə zəruri amillərin və əlaqələrin təhlil və əlaqələliyi;
- Obyektiv yanaşma və bütün subyektiv qiymətlərin və prioritetlərin aradan qaldırılması;
- Müstəqil yanaşma və auditə cəlb olunmuş təşkilat və orqanların məsul, vəzifəli şəxslərinin prosesə təsirlərinin minimuma endirilməsi;
- Aşkarlığın audit zamanı təmin edilməsi və səmərəliliyin auditinin nəticələrinin rəhbər orqanlara və ictimaiyyətə təqdim edilməsi.

Auditin təşkili və aparıldığı zaman səmərəliliyin mümkün nəticələrinin qiymətləndirməsi amilinə diqqət yetirilməli və auditin icra proqramında bu məqama xüsusi yanaşma müəyyən edilməlidir. Bu prosesdə qarşıya qoyulan məqsəd ilə son nəticələri əlaqələndirmək və onlara nail olmaq üçün cəlb olunmuş bütün insan, maddi, maliyyə və digər

resurslardan istifadənin səmərəlilik göstəriciləri hazırlanaraq tətbiqi mümkünlüyü müəyyənəşdirilməlidir.

İstifadə olunan ədəbiyyat və mənbələr

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995.
2. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1999.
3. "AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ" İNKİŞAF KONSEPSİYASI. Bakı, 2012.
4. "Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sistemində islahatlar aparılması üzrə Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 29 dekabr tarixli fərmanı.
5. "Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanı.
6. Сергей Степашин. Государственный аудит и экономика будущего. Москва, Издательство: Наука 2008.
7. Məmmədov Yaşar. Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin formalaşması və inkişaf perspektivləri. Bakı, Elm nəşriyyatı, 2006.
8. Мамедов Яшар. Развития правового аудита в Азербайджане. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, №1, 2010
9. Всемирный банк. Джесси Рассел. Москва, Издательство ISBN, 2012 г.
10. Майкл Льюис. "Бумеранг" 2008.
11. <http://subscribe.ru/digest/economics/kris/>.
12. https://ru.wikipedia.org/wiki/Мировой_экономический_кризис.

Ф.Б.Шекаралиев

Организация и уровень развития аудиторского института в различных опытах области государственной и общественно-экономической процессах

Резюме

В статье на основе международного опыта исследуется и оценивается возможности участия аудиторского института в государственной и общественно-экономических процессах развития. А также, выдвигаются предложения воздействия этой службы в развития современных общественно-политических и экономических процессов

Ключевые слова: аудиторский институт, государственное строительства и общественная-экономическая развития

F.B.Shekaraliyev

Various experience audit institutions of state-building and socio-economic development processes of the organization and level of development

Essence

The article international experience subject to the audit of state institutions and socio-economic development processes of the organization and participate in possible studies estimated. The service in the contemporary socio-political and economic development processes acceleration point of view the proposals were.

Keywords: audit, institute of state building and socio - economic development

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Ə. Məmmədov

Daxil olub: 08.06.2015.

Çapa qəbul olunub: 23.06.2015.

